

בראשית פרק לז – מכירת יוסף

בפרק לז אנו עוסקים בבני יעקב והקורות אותם לאחר ישובם בארץ. זוהי תחילתה הקשה של פרשת מכירת יוסף וגלגוליו למצרים. ביחידה נעסוק בחלומות יוסף, ובשליחותו לאחיו במהלכה הוא נמכר ומובל למצריים. ללימוד הפרק יוקדשו שלושה שיעורים.

שאלות מכוונות למידה:

- מה מספרים לנו הכתובים על מעשיהם של יעקב, יוסף והאחים וכיצד משפיעים המעשים על היחסים המורכבים בין יוסף ואחיו?
- לאור שני המישורים: המישור האנושי והמישור הא-לוקי, כיצד עלינו להבין את המציאות?

2..... מבנה הפרק

3..... פסוקים א-יא: הרקע לשנאת האחים

8..... פסוקים יב-יז: שליחתו של יוסף לאחיו

11..... פסוקים יח-לו: תכניות האחים ומעשיהם

15..... הקשר רחב [רשות]

17..... הקשר אישי [רשות]

מבנה הפרק

א וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען: ב אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בעאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם: ג וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים: ד ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם: ה ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנה אתו: ו ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי: ז והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחווין לאלמתי: ח ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו ויוספו עוד שנה אתו על חלמתי ועל דבריו: ט ויחלם עוד חלום אחר ויוספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי: י ויוספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמתי הבוא נבוא אני ואמך ואחידך להשתחות לך ארצה: יא ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר:

הרקע לשנאת האחים

יב וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם: יג ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיד רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני יד ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיד ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: טו וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה תבקש: טז ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים: יז ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן:

שליחתו של יוסף אל אחיו

יח ויראו אתו מרחק ובטחם יקרב אליהם ויתנבלו אתו להמיתו: יט ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא: כ ועתה לכו ונהרגהו ונשליכהו באחד הבורות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלמתי: כא וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: כב ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו: כג ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו כד ויקחהו וישלכו אתו הבור והבור רק אין בו מים:

האחים מבקשים להמית את יוסף

כה וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה: כו ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו: כז לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו כי אחינו בשרנו הוא וישמעו אחיו: כח ויעברו אנשים מדנינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה: כט וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו: ל וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא:

מכירת יוסף לעבד

לא ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם: לב וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר נא הכתנת בנד הוא אם לא: לג ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף: לד ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק בכתניו ויתאבל על בנו ימים רבים: לה ויקמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אתו אביו: לו והמדנים מכרו אתו אל מצרים לפוטפר סרים פרעה שר הטבחים:

תגובת יעקב

פסוקים א-יא: הרקע לשנאת האחים

פרק לז פותח את החלק האחרון של ספר בראשית, העוסק בתולדות משפחתו של יעקב אבינו. עד עתה הציגה התורה במקביל, גם את תולדות צאצאי האבות שאינם שייכים לעם ישראל (בני ישמעאל, אלופי עשו) מכאן ואילך מתמקדת התורה רק בבני יעקב, שנים-עשר שבטי י-ה.

א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: ב אֱלֹהֵי תְלֻדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן-שֶׁבַע-עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רָעָה אֶת-אָחִיו בְּצֹאן וְהוּא נֶעַר אֶת-בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת-בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת-דְּבַתָּם רָעָה אֶל-אֲבִיהֶם: ג וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת-יוֹסֵף מִכָּל-בְּנָיו כִּי-בֶן-זִקְנִים הוּא לוֹ וַעֲשֵׂה לוֹ כְּתֻבַּת פָּסִים: ד וַיֵּרְאוּ אָחִיו כִּי-אֶהָב אֲבִיהֶם מִכָּל-אָחִיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם: ה וַיַּחַלֵּם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגִּד לְאָחִיו וַיֹּסְפוּ עוֹד שְׁנֹא אֹתוֹ: ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׁמְעוּ-נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי: ז וְהִנֵּה אֲנִינִי מֵאֲלֵמִים אֲלֵמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלַמְתִּי וְגַם-נִצְבָּה וְהִנֵּה תִסְבִּינָה אֲלַמְתֵיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוּוּן לְאֲלַמְתִּי: ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחִיו הַמְלֵךְ הַמְלֵךְ עָלֵינוּ אִם-מִשׁוֹל תִּמְשָׁל בָּנוּ וַיֹּסְפוּ עוֹד שְׁנֹא אֹתוֹ עַל-חֲלַמְתּוֹ וְעַל-דְּבָרָיו: ט וַיַּחַלֵּם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיֹּסְפֶר אֹתוֹ לְאָחִיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשָּׁמַשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשְׂרֵה כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי: י וַיֹּסְפֶר אֶל-אָבִיו וְאֶל-אָחִיו וַיַּגִּיעַ-בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ הֲבֹא נְבוֹא אֲנִי וְאִמְךָ וְאֶחָיִךְ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצָה: יא וַיִּקְנְאוּ-בּוֹ אָחִיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת-הַדְּבָר:

- פסוק ב פותח במילים "אלה תולדות יעקב" אך לכאורה אינו מתאר את תולדות יעקב אלא את יוסף: "יוסף בן-שבע-עשרה שנה..."
- בפסוק ב נזכר גילו של יוסף. אם כן, המילים "והוא נער" לכאורה מיותרות.
- דיבתם של מי מאחיו הביא יוסף אל אביו, ומדוע?
- מהי משמעות הביטוי "בן זקונים", המנמק את אהבת יעקב אל יוסף?
- מהי משמעותה של כתונת הפסים?
- מדוע מספר יוסף את חלומותיו לאחיו (ביודעו שאינם מדברים עמו לשלום מתוך שנאתם אליו)?
- מהי משמעות החלומות שחלם יוסף, ומה ההבדל ביניהם?
- מהי משמעות תגובת יעקב לחלום השני?

בחלק משאלות אלה נדון במסגרת ההעמקה בלבד.

"אלה תולדות יעקב יוסף..." - להעמקה

רש"י (ב):

אלה תולדות יעקב - אלה של תולדות יעקב, אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל יישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגוי על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים. זהו אחר פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו.

להבנת המושג "דבר דבור על אפניו" ברש"י מומלץ לעיין ביחידת הפרשנות.

רשב"ם (ב):

אלה תולדות יעקב - ישכילו ויבינו אוהבי שכל ... כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו... וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה ... נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי, היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום...

אלה תולדות יעקב - אלה המקראות ומאורעות שאירעו ליעקב. והנה זה הבל הוא, כי כל "אלה תולדות" האמורים בתורה ובכתובים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים... אלה תולדות יעקב בני בניו שהיו שבעים והיאך נולדו. כיצד יוסף היה בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והיה לו בנים...

- **רש"י ורשב"ם** מפרשים על דרך הפשט את המושג "תולדות".
- **לפי רש"י** מדובר בקורות חיי משפחתו של יעקב, בדרך דומה למשמעות המילה בלשוננו. ואילו רשב"ם הולך בעקבות ההופעות של הביטוי בתורה וטוען שהכוונה לתולדות, לבנים.

פסוקים ב-ד: הקשר בין יעקב ליוסף ובין האחים ליוסף.

ב אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. ג וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים. ד ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם:

מה היו היחסים בין יוסף לאחיו?

רש"י

והוא נער - שהיה עושה מעשה נערות, מתקן בשערו ממשמש בעיניו, כדי שיהיה נראה יפה.
את בני בלהה - כלומר ורגיל אצל בני בלהה, לפי שהיו אחיו (בני לאה) מבזין אותן והוא מקרבן.
את דבתם רעה - כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו. שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות. ובשלתן לקה.
על אבר מן החי (לעיל פסוק לא) "וישחטו שעיר עזים במכירתו", ולא אכלוהו חי.
ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים, (תהילים קה, יז) "לעבד נמכר יוסף".
ועל העריות שספר עליהם, (להלן לט, ז) "ותשא אשת אדוניו" וגו'.
דבתם - כל לשון דבה כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר..

- איך יישב רש"י את הייתור לכאורה בכתוב "והוא נער"?
- מה יחסו של יוסף לבני השפחות, לדעת רש"י?
- דיבתם של אלו אחים הביא יוסף לאביו?
- איך בא כאן לידי ביטוי המושג מידה כנגד מידה?
- למחשבה: מהי דמותו של יוסף לפי פירושו של רש"י?

רמב"ן- [העמקה]

[לאחר שמצטט את רש"י מקשה עליו]: ואם כן למה לא הצילוהו בני השפחות, והוא אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחים בביזיונם? ואם נאמר שיראו [=פחדו] מן האחים, והנה הם ארבעה, וראובן עמהם, ויוסף עצמו, ותגבר ידם עליהם, ואף כי לא יבאו עמהם במלחמה. **ועוד**, כי נראה בכתוב כי כולם הסכימו במכירתו!:

אבל לדעת רבותינו בבראשית רבה (פד ז): על כולם היה מוציא הדיבה.

והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר. ושיעורו [סדר המילים בכתוב לפי המשמעות הוא]: יוסף, והוא נער בן שבע עשרה שנה, היה רועה בצאן את אחיו, את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו... **או שיהיה "והוא"** מושך אחר עמו [יש לקרוא את המילה "והוא" פעמיים], ומשפטו והוא נער, והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, יאמר כי הוא נער, והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד, לא ייפרד מהם בעבור נערותו, כי להם ציווה אביהם שישמרוהו וישרתוהו, לא לבני הגבירות. והוא מביא מהם דיבה רעה אל אביהם (דהיינו, **יוסף הביא את דיבת בני השפחות**), ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים (בני השפחות). ואחר כך אמר כי אביו אהבו, ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכולם ויקנאו בו וישנאוהו, נמצא שנאו מכולם, בני הגבירות יקנאו בו למה יאהב אותו [אביהם יותר] מהם, והם בני גבירה כמוהו! ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם, ישנאו בו בעבור היותו מביא דיבתם אל אביהם...

יחסו של יעקב ליוסף (פסוקים ג-ד)

ג וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת-יוֹסֵף מִכָּל-בָּנָיו כִּי-בֶן-זִקְנִים הוּא לוֹ וַעֲשָׂה לוֹ כְּתֻנֹת פָּסִים. ד וַיֵּרְאוּ אָחָיו כִּי-אֶתוֹ אֶהָב אֲבִיהֶם מִכָּל-אָחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוֹ לְשָׁלֹם:

מדוע אהב יעקב את יוסף מכל בניו?

רש"י:

בן זקנים - שנולד לו לעת זקנתו.

ואונקלוס תרגם "בר חכים הוא ליה" - כל מה שלמד משם ועבר מסר לו.

ד"א שהיה זיו איקונין (מראה פנים) שלו דומה לו.

רמב"ן [לתלמידי 5 יח"ל בלבד]

ואיננו נכון בעיני, כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים, וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו, והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק כשנה או שנתיים. והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שייקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו, והוא נשען על ידו תמיד לא ייפרד ממנו, והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו, והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד, ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק.

- מדוע אהב יעקב את יוסף מכל בניו לפי כל אחד מפירושו של רש"י ?

- מה מאפיין את הקשר בין יעקב ליוסף, ע"פ הפירושים השונים?
- לתלמידי 5 יח"ל: איזה משלושת הפירושים של רש"י דוחה רמב"ן? ומאיזה נימוק?

היחס המיוחד של יעקב ליוסף העצים את קנאת האחים, ומכאן הסיקו חז"ל מסקנה חשובה:

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה פד:

ועשה לו כתנת פסים. ריש לקיש אמר בשם ר' אלעזר בן עזריה: צריך אדם שלא לשנות בין בניו. שעל ידי כתנת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף "וישנאו אותו" וגו'.

חלומותיו של יוסף

וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶם שְׁמְעוּ-נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי. ז והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם-נצצה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחווין לאלמתי. ח ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם-משול תמשל בנו ויספו עוד שנא אתו על-חלמתיו ועל-דבריו. ט ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי. י ויספר אל-אביו ואל-אחיו ויגער-בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיד להשתחות לך ארצה. יא ויקנאו-בו אחיו ואביו שמר את-הדבר:

- מה משותף לשני החלומות?
- מה מוסיף החלום השני על החלום הראשון?

הערה למורה:

יש לשים לב למספר הבדלים בין החלומות:
 הסמלים: אלומות, צבא השמים.
 מי מופיע בחלום? רק הבנים, גם ההורים.
 בראשון- יוסף מופיע כסמל, בשני- הוא עצמו.

מה הייתה תגובת יעקב לחלומות יוסף (בפסוקים י-יא)?

רש"י [י-יא]:

ויגער בו - לפי שהיה מטיל שנאה עליו
הבוא נבוא - והלא אמך כבר מתה, והוא [יעקב] לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגידלתו
 כאמו (ב"ר). ורבותינו למדו: מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים.
 ויעקב נתכוון [על ידי הגערה] להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו, לכך אמר לו 'הבוא נבוא' וגו',
 כשם שאי אפשר באמך כך השאר הוא בטל (ב"ר)
שמר את הדבר - היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן "שומר אמונים" (ישעיהו כו, ב), וכן "לא תשמור
 על חטאתי" (איוב יד, טז) לא תמתין.

- גערת יעקב ביוסף: מהו תוכן דבריו ומהי הסיבה לגערה?
- מהו יחסו האמיתי של יעקב לחלומותיו של יוסף?

פסוקים יב-יז: שליחתו של יוסף לאחיו

על רקע מערכת היחסים המסובכת בין האחים, שלמדנו בפסוקים א-יא, נשלח יוסף להיפגש עם אחיו:

יב וילכו אחיו לרעות את-צאן אביהם בשכם: יג ויאמר ישראל אל-יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: יד ויאמר לו לך-נא ראה את-שלוש אחיך ואת-שלוש הצאן והשבני דבר ושלחהו מעמק חברון ויבא שכם: טו וימצאהו איש והנה תעה בשדה ושאלהו האיש לאמר מה-תבקש: טז ויאמר את-אחי אנכי מבקש הגידה-נא לי איפה הם רעים: יז ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכהדתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן:

- מדוע יוסף והאחים אינם ביחד? מה הוא עושה ביחידות עם יעקב (הסבר אחד לכך יש בתרגום אונקלוס ל"בן זקונים")?
- לשם מה שולח יעקב את יוסף?
- מדוע התורה מתארת את קורותיו של יוסף בדרך ומאריכה בפרטים גיאוגרפיים (וישלחהו מעמק חברון ויבא שכם, וימצאם בדתן)?

יוסף הולך בשליחות אביו:

יג ויאמר ישראל אל-יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני:

רש"י

הנני - לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואף ע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו.

- איזה שבח של יוסף נלמד מהמילה "הנני"?

- מה באה לבטא קריאת "הנני" בארבעת הפסוקים הבאים?

בראשית כב

א ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את-אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני. ז ויאמר יצחק אל-אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואני השם לעלה. יא ויקרא אליו מלאך ה' מן-השמים ויאמר אברהם ויאמר הנני:

בראשית כז

א ויהי כי-זמן יצחק ותכהיו עיניו מראת ויקרא את-עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני.

וַיִּשְׁלַחְהוּ מַעֲמֵק חֶבְרוֹן וַיָּבֵא שְׂכָמָה (יד):

הנחיה לגבי רש"י לפסוק י"ד:

פירוש רש"י זה הוא אחד הפירושים המוכרים והשגורים. חשיבותו מכרעת בהבנת הרובד העמוק של ההתרחשות.

הוראת הפירוש היא **חובה לתלמידי 5 יח"ל. למורי תלמידי 3 יח"ל** אנו ממליצים ללמד את הפירוש, עם זאת, מפאת מורכבותו של הפירוש, תלמידי 3 יח"ל לא יישאלו עליו בבחינה החיצונית.

רש"י

מעמק חברון - והלא חברון בהר, שנאמר "ויעלו בנגב ויבא עד חברון" (במדבר יג, כב)

אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון

לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים "כי גר יהיה זרעך" (בראשית טו, יג)

רש"י עוסק בבירור המשמעות של התיאור הגיאוגרפי "מעמק חברון":

- מה מקשה רש"י על המילים "מעמק חברון"?
 - ע"פ דבריו, מילים אלה אינן מתארות תיאור גיאוגרפי אלא מהוות רמז סמלי.
 - מה מבקש הכתוב ללמדנו באמצעות מילים אלה, על שליחותו של יוסף? בברית בין הבתרים התבשר אברהם אבינו: "וַיִּדְעַ תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית טו, יג), וממכירת יוסף ואילך יורדים צאצאיו של אברהם אבינו לגלות ממושכת במצרים.
 - נשים לב לרמז **לסיבתיות הכפולה** – במישור האנושי: יעקב שולח את יוסף לראות את שלום אחיו, ובמישור הא-לוקי: הוא נשלח לרדת למצרים כחלק מהגשמת ברית בין הבתרים.
- שאלה למחשבה:** המדרש המובא ברש"י מצביע על סיבה עמוקה לכך שיעקב שולח את יוסף לשכם, האם יעקב עצמו מודע לסיבה העמוקה?

וַיִּמְצְאוּהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תַעֲהָ בְשֹׁדָה וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה-תְּבַקֵּשׁ (טו) - לתלמידי 5

יח"ל

רמב"ן (מהמילים 'ולהודיענו עוד')

(טו): **וימצאהו איש והנה תעה בשדה** -

יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך, וכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. ויארץ הכתוב בזה, להגיד כי סיבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו, אבל הכל סבל לכבוד אביו. ולהודיענו **עוד**, כי הגזרה אמת והחריצות שקר, כי זמן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם.

ולזה (למורה הדרך) נתכוונו רבותינו (ב"ר פד יד):

באמרם כי האישים האלה הם מלאכים, שלא על חנם היה כל הסיפור הזה, להודיענו כי עצת ה' היא תקום:

מאריכות פרטי דרכו של יוסף ניתן ללמוד לקח בשני מישורים: המישור האנושי והמישור הא-לוקי.

- מה לומד רמב"ן על התנהגותו האנושית של יוסף? ומה הוא לומד אודות המהלך הא-לקי שמתרחש?

פסוקים יח-לו: תכניות האחים ומעשיהם

יח ויראו אתו מרחק ובטחם יקרב אליהם ויתנבלו אתו להמיתו: יט ויאמרו איש אל-אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא: כ ועתה לכו ונהרגו ונשליכו בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וְאָמְרָנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהּ וְנִרְאָה מֶה-יְהִי חַלְמוֹתָיו:

נשאל שאלות:

- כיצד מכונה יוסף בפי האחים, ומה משמעות הכינוי בהקשר זה?
- מה היתה התכנית המקורית של האחים?
- כיצד ניתן להבין את סיום פסוק כ: 'ונראה מה יהיו חלומותיו'?

הערה למורה:

לאורך כל הדיון יש לתת את הדעת שהתלמיד מבין את השתלשלות הסיפור. בשאלות שהצגנו, לא הבאנו פרשנות חובה. כל מורה יכול לעסוק בשאלות אלו בדרך הנראית לו.

הסבר לרצון האחים לפגוע ביוסף

מפשוטו של מקרא עולה שרגשות הקנאה והשנאה של האחים ביוסף אחיהם הביאו אותם לבקש להרגו. בסופו של דבר יוסף לא הומת והוא נמכר לעבדות (פסוקים כה-כט), מעשה שנתפס בתורה כעבירה חמורה.

שמות פרק כא: (טז) וַיִּגְבּוּ אִישׁ וּמְכָרוּ וְנִמְצָא בְּיָדוֹ מוֹת יוֹמָת:

על מעשה המכירה קבע ר' מנא במדרש:

מדרש תנחומא וישב, סימן ב

"ר' מנא אומר במכירת יוסף לקו השבטים ולא נתכפר להם עוונם עד שמתו. ועליהם הכתוב אומר 'אם יכופר העון הזה לכם עד תמותו'"

השאלה בדבר כוונת האחים לפגוע בחיי יוסף, תלווה את לימוד הפרקים, בהם נרחיב על תהליך התשובה של האחים.

לפי הספורנו האחים חששו שיוסף מבקש לפגוע בהם:

ספורנו (יח)

ויתנבלו אתו להמיתו - הנה לשון נכ"ל יורה על המצאה להרע ... אָמַר שְׁחַשְׁבוּ אֶת יוֹסֵף בְּלִבָּם נוֹכַל לְהַמִּית, וְשָׂבָא אֲלֵיהֶם לֹא לְדַרְשׁ שְׁלוֹמָם, אֶלָּא לְמַצָּא עֲלֵיהֶם עֲלִילָה אוּ לְהַחְטִיאֵם, כְּדִי שְׂיִקְלְלֵם אֲבֵיהֶם אוּ יַעֲנִישֵׁם הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְיִשְׁאַר הוּא לְבַדּוֹ 'בְּרוּךְ מְבָנִים' ...

ובְּזֶה הוֹדִיעַ מָה הָיָה לָמוּ (=להם) בְּהֵיטוֹת כָּלֶם צְדִיקִים גְּמוּרִים עַד שֶׁהָיוּ שְׁמוֹתֵם לְפָנַי ה' לְזַכְרוֹן, אִידָּ
נוֹעְדוּ לֵב יַחַדוּ לְהַרְג אֶת אַחֵיהֶם אוּ לְמַכְרוֹ, וְלֹא נַחְמוּ עַל הָרָעָה!?
 כִּי גַם כְּשֶׁאָמְרוּ "אֲבָל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אַחֵינוּ" (בראשית מ"ב, כא) לֹא אָמְרוּ שֶׁתְּהִיָּה אֲשַׁמְתֶּם עַל
 מְכִירְתוֹ אוּ מִיתָתוֹ אֲלֵא עַל אַכְזָרִיּוּתָם "בְּהִתְחַנְנוּ". וְהִנֵּה הַגִּיד הַפְּתוּב כִּי צִירוּ בְּלִפְנֵי וְחִשְׁבוּ אֶת יוֹסֵף
 לְנוֹכַל וּמִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשָׁם לְהַמִּיתָם בְּעוֹלָם הַזֶּה, אוּ בְּעוֹלָם הַבָּא אוּ בְּשָׁנֵיהֶם, וְהִתְוַרָּה אֶמְרָה 'הַבָּא
 לְהַרְגֵךְ הַשָּׂכָם לְהַרְגוֹ' (בבלי סנהדרין ע"ב ע"א).

לדברי הספורנו, האחים העריכו שיוסף רוצה להכפיש את שמם או להחטיאם כדי שיעקב יקלל אותם והוא יישאר הממשיך היחידי של יעקב ("וישאר הוא לבדו ברוך מבנים")

- נזכר שבכל דור במשפחות האבות היה עד כה ממשיך אחד מבין הבנים: יצחק המשיך את אברהם ואילו ישמעאל ובני הפילגשים נדחו; יעקב המשיך את יצחק ועשיו נדחה – יוצא אם-כך שיש מקום לחשש של האחים.
- לפי הסברו של ספורנו האחים פירשו את מעשיו של יוסף בדרך שגויה.
- מסקנתם הייתה שיש להרגו על פי הכלל ההלכתי: "הקם להרגך השכם להרגו".

הדיון בשאלה קשור למהלך שציינו בפסוקים הקודמים: בחירת בני האדם במישור האנושי ותכניותיו של ה' במישור הא-לוקי. "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" – גזירת הירידה לגלות מברית בין הבתרים יצאה אל הפועל והתממשה גם כשבקשו האחים לפגוע ביוסף ומכרוהו לעבד.

הערה עקרונית למורה: הדיון בשאלה הזו מורכב ויש לעשות אותו במשנה זהירות. מצד אחד ברור שרצון האחים לפגוע ביוסף ומעשה המכירה כשלעצמו מגונים ביותר, כמו שקבע ר' מנא במדרש. מאידך מדובר בבני יעקב, שלימים יחשבו "כולם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזיכרון" – שמותיהם יהיו חקוקים באבני החושן של הכהן הגדול! ועל כן ראוי שתלמידים ייחשפו להסתכלויות שונות הנוגעות לסוגיה, ויעמדו בהמשך על תהליך התשובה שיעברו, תהליך שבסופו יהיו ראויים ששם יחקק בחושן של הכהן הגדול.

תכנית ההצלה של ראובן

הצעת ראובן:

כֹּא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלָהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נִכְנֹו נַפְשׁ: כִּב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים רְאוּבֵן אֶל-תִּשְׁפְּכוּ-דָם הַשְּׁלִיכוּ אֶת-אֶל-הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבַר וַיֵּד אֶל-תִּשְׁלָחוּ-בּו לְמַעַן הִצִּיל אֶת-מִיָּדָם לְהַשִּׁיבּוּ אֶל-אָבִיו:

מה השוני העקרוני בין הצעת ראובן לבין הצעת האחים?

רש"י:

למען הציל אותו - רוח הקודש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו, שיבוא הוא ויעלנו משם. אמר אני בכור וגדול שבכולן, לא יתלה הסירחון אלא בי.

- מהם שני חלקי הכתוב, לדעת רש"י, ומי אומר כל אחד מהם?
- מהו המניע של ראובן?
- **ל-5 יח"ל:** על מה מתבסס פירושו של רש"י? (אחד משני הביסוסים הבאים: יותר הגיוני שראובן לא גילה לאחים את תכנית ההצלה; ביסוס לשוני - לו היו אילו דברי ראובן לאחים הכתוב היה אומר 'למען הצילו מידכם')

למורה: ראה דיון בספרה של נחמה לייבוביץ, **לימוד פרשני התורה ודרכים להוראתם – ספר בראשית, עמ' 170-171**

האחים שומעים לעצת ראובן ולא שולחים את ידם ביוסף. הם מפשיטים את יוסף מכותנתו ומשליכים אותו אל הבור.

כג וַיְהִי כַאֲשֶׁר-בָּא יוֹסֵף אֶל-אָחָיו וַיְפָשִׂטוּ אֶת-יוֹסֵף אֶת-כְּתֹנֶתוֹ אֶת-כְּתֹנֶת הַפְּסִים אֲשֶׁר עָלָיו:

מדוע הם מפשיטים אותו מכותנת הפסים, מה היא מסמלת עבורם?
למחשבה: מה עומד מאחורי טבילת הכותנת בדם ושליחתו ליעקב בפסוק לא (ויקחו את-כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחָטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת-הַכְּתֹנֶת בְּדָם)?

הכתוב מאריך בתיאור הבור:

הבור הָזֶה אֲשֶׁר בְּמִדְבָּר(כב)

וְהַבּוֹר רָק אֵין בּוֹ מַיִם(כד)

- מהו אנחנו יכולים ללמוד על מקום השלכתו של יוסף מן התיאורים הללו?
- מדוע זה חשוב לתאר את המקום?
- איזה ייתור לכאורה יש בתיאור "וְהַבּוֹר רָק אֵין בּוֹ מַיִם" (כד)?

רש"י [כד]:

והבור ריק אין בו מים -

ממשמע שנאמר "והבור ריק", איני יודע שאין בו מים, מה תלמוד לומר "אין בו מים", מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו.

- מה ניתן ללמוד מכך על חומרת מעשה השלכתו של יוסף לבור? האם הוא יצא מכלל סכנת חיים?

הצעת יהודה

יוסף הושלך אל הבור. מה התחולל בינתיים בקרב האחים?

כה וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה: כו ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו: כז לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו כי אחינו בשרנו הוא וישמעו אחיו:

- מה ניתן ללמוד מהכתוב "וישבו לאכל לחם" על האווירה בין האחים?
- מה עשה יוסף כל אותה שעה (למורה: בהמשך הלימוד, בפרק מב, נלמד על-כך שהוא התחנן על נפשו לאחיו כל אותה שעה)?
- באילו נסיבות יהודה מציע לאחים למכור את יוסף?
- באילו נימוקים הוא משתמש? במה הם דומים ובמה הם שונים מהנימוקים של ראובן?

מי מכר את יוסף? - להעמקה

כה וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד... כו ויאמר יהודה אל-אחיו ... כז לכו ונמכרנו לישמעאלים ... וישמעו אחיו. כח ויעברו אנשים מדניים סחרים וימשכו ויעלו את-יוסף מן-הבור וימכרו את-יוסף לישמעאלים בעשרים קסף ויביאו את-יוסף מצרימה. כט וישב ראובן אל-הבור והנה אין-יוסף בבור ויקרע את-בגדיו. ל וישב אל-אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני-בא.

רש"י:וימשכו [בני יעקב] את יוסף מן הבור, וימכרוהו לישמעאלים, והישמעאלים למדיינים, והמדיינים למצרים.

רשב"ם: וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם, וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדיינים לישמעאלים,

ויש לומר שהאחים לא ידעו! ואף על פי כן אשר כתב "אשר מכרתם אותי מצרימה (מה, ד), יש לומר שהגרמת מעשיהם סיעה במכירתו..."

- דברי רשב"ם מזמנים דיון בריאליה הגיאוגרפית של הסיפור (ראו ביחידת קום והתהלך: שכם בימי האבות).
- מי מכר את יוסף לפי רש"י ומי מכרו לפי רשב"ם?
- בפסוק כט מסתבר שראובן מופתע – מדוע הוא מופתע לפי שיטת הרשב"ם?
- כיצד מסביר זאת רש"י שם את הפתעתו של ראובן: "וישב ראובן - ובמכירתו לא היה שם, שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו?"

הערה למורה: פסוקים לא-לו יילמדו בפשט הכתובים ללא עיון פרשני. התלמידים נדרשים לדעת מה קרה עם יוסף ואיך הגיב יעקב אבינו לבשורה הרעה.

הקשר רחב [רשות]

יחסי אחים

מערכת היחסים בין אחים היא אחד מהנושאים המעסיקים את חומש בראשית. נקודת המוצא הקשה ביותר הוא סיפור קין והבל, המתח בין האחים מסתיים ברצח. לאחר מכן יש מאבקי כוחות בין האחים:

- ישמעאל-יצחק
- עשיו-יעקב
- האחים-יוסף

התיקון:

- מנשה-אפרים (למרות שיכול הידיים, שני האחים מבורכים).
- אהרון- משה (למרות חששו של משה מקנאת אהרון, אהרון מגלה גדלות נפש ושמח בשמחת אחיו ורוצה לסייע לו)

"וַיִּחַר-אַף ה' בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְרֶן אֶחִידְךָ הֲלוֹי יָדַעְתִּי כִּי-יִדְבֵּר יִדְבַּר הוּא וְגַם הִנֵּה-הוּא יֵצֵא לְקַרְאֲתְךָ וְרָאָךְ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ" (שמות ד', י"ד)
 "וַיִּגְלֹךְ וַיִּפְגְּשֶׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשָׁק-לוֹ" (שם, כ"ז)

המשמעות לדורות של מעשה המכירה:

בנבואת עמוס יש הד לסיפור המכירה בכתוב הבא:

עמוס פרק ב: (ו) כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבַּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנּוּ עַל מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאֲבִיזֵן בְּעֵבֹר נְעָלִים:

ואמנם המדרש קושר בין התוכחה לסיפור המכירה:

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת וישב, סימן ב:

אמרו לכו ונמכרנו לישמעאלים, הן מוליכין אותו לקצוות המדבר עמדו מכרוהו בעשרים כסף לכל אחד מהם שני כסף לקנות מנעלים לרגליהם, וכי תעלה על דעתך שנער יפה כמותו נמכר בעשרים כסף, אלא כיון שהושלך לבור מתוך פחד נחשים ועקרבים שבו נשתנה זיו פניו וברח ממנו דמו ונעשו פניו ירוקות לפיכך מכרוהו בעשרים כסף בעבור נעלים.

המדרש מספר על עשרת הרוגי מלכות שהמלך תולה את מותם בעונש המגיע לאחים על מכירת יוסף:

כפי שמופיע במדרש 'בתי מדרשות':

פעם אחת היה [הקיסר] יושב ועוסק בתורה ומצא כתוב :
 "וגונב איש ומכרו מות יומתו (שמות ב"א מ"ז),
 שלח אחר רבן שמעון בן גמליאל וחבריו ואמר להם :
 מי שגנב איש מבני ישראל והלך ומכרו מה דינו?
 אמרו לו : חייב מיתה.
 אמר להם : אם כן אתם חייבים מיתה ;
 קבלו על עצמכם דין שמים בשביל יוסף שמכרוהו אחיו וכו',
 נתן להם זמן שלושה ימים ונתקבצו הללו הרוגי מלכות :
 רבן שמעון בן גמליאל
 ור' ישמעאל בן אלישע כהן גדול
 ור' עקיבא בן יוסף
 ור' יהודה בן בבא
 ור' חנינא בן תרדיון
 ור' ישבב הסופר
 ור' יהודה בן דמא
 ור' חנינא בן חכינאי
 ור' חוצפית המתורגמן
 ור' אלעזר בן שמוע
 ונהרגו על שמכרו השבטים את יוסף.

בעקבות המדרש נכתב פיוט אלה אזכרה המספר את סיפור עשרת הרוגי המלכות ונאמר על פי נוסח
 אשכנז במוסף של יום הכיפורים :

הפיוט אלה אזכרה

אֱלֹהֵי אֲזָכְרָה וְנִפְשִׁי עָלַי אֲשַׁפֵּךְ.
 כִּי בְלַעוֹנֵי זְדִים כָּעָגָה בְּלִי הַפּוֹכֵחַ.
 כִּי בִימֵי הַשָּׁר לֹא עֲלֵתָה אֲרוֹכָה.
 לַעֲשֶׂרָה הַרוּגֵי מְלוֹכָה
 בְּלִמְדוֹ סֵפֶר מְפִי מְשׁוּלֵי עֲרֻמַּת
 וְהַבִּיּוֹן וְדִקְדֻקַּת בְּדַת רְשׁוּמַת
 וּפְתַח בְּנֵי אֱלֹהֵי הַמְשֻׁפָּטִים וְחֹשֶׁב מְזֻמַּת
 וְגִנְבֵי אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְּיָדוֹ מוֹת יוֹמַת
 חֲטָאֵנוּ צוּרְנוֹ סִלַּח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ...

הקשר אישי [רשות]

חלומות

- מה מקומם של חלומות בחיינו?
- באיזו מידה חלומות מכוונים את מעשינו, ועד כמה הם משקפים משאלות לב נסתרות?

[השאלות הפתוחות](#), הרב יוני לביא

לכל שאלה תשובה? לא בטוח. יוני לביא עם כמה שאלות פתוחות בעקבות פרשת השבוע